

John Adams az amerikai kormányzatról

Az autokratikus és a demokratikus államok berendezkedésének a legfőbb különbsége lényegében abban a válaszban áll, amelyet az államhatalom gyakorlásának koncentrációjával vagy megosztásával kapcsolatos kérdésre adnak. Az amerikai alkotmányosság alapját adó cikkgyűjtemény, „*A föderalista*” egyik szerzője, James Madison így fogalmazta meg ezzel kapcsolatban elvi álláspontját a 47. cikkben: „*Ha minden hatalom, a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom egyazon kézben összpontosul – akár egyetlen személy, akár kevesek, akár sokak kezében, és legyen e hatalom öröklődő, önjelölt, vagy alapuljon akár választásokon – akkor azt joggal tekinthetjük a zsarnokság ismértvének.*”¹ A hatalom megosztásának módja meghatározó jelentőségű kérdés a jogállam számára, érdekes és fontos történelmi feladat tehát megvizsgálni, hogy az amerikai konzervativizmus egyik „*atyja*”, John Adams (1735-1826) miként vélekedett erről a kérdéstről, amely, tegyük hozzá, a fiatal köztársaságban a viták középpontjában állt.

E tanulmány tehát nem Adams közéleti szereplésének az elemzésére vállalkozik, hanem politikai filozófiájának az áttekintésére, kiindulópontja így kifejezetten eszmetörténelmi nézőpontú. Adams pályafutásáról e helyütt csak annyit, egészen röviden, hogy a Harvardon, Észak-Amerika elsőként alapított egyetemén szerzett jogi diplomát, és korán bekapcsolódott az anyaország politikája ellen tiltakozó akciókba. Szülőföldje, Massachusetts képviselőjeként részt vett mind a két „*kontinentális kongresszuson*”, és közreműködött a függetlenségi nyilatkozat megszövegezésében, majd több európai országban, köztük előbb Franciaországban, később Nagy-Britanniában is követként képviselte hazáját. Politikai pályájának csúcscaként előbb George Washington mellett az USA első alelnöke lett két cikluson át (1789-1797), később pedig a második elnöke (1797 - 1801).²

A hatalommegosztás fontossága

Ami e tanulmány számára igazán releváns, az Adams széleskörű elméleti tevékenysége. Ő már 1776-ban a „*kiegyensúlyozott kormányzat*” megvalósítását ajánlotta honfitársainak a figyelmébe „*Gondolatok a kormányzatról*” (Thoughts on Government) című művében, s e meggyőződése mellett később is kitartott. Orszá-

¹ HAMILTON, Alexander - MADISON, James - JAY, John: *A föderalista*, (ford. Balabán Péter), Európa Kiadó, Budapest, 1998. 356.

² Adams életrajzához ld: FERLING, John: *John Adams: A Life*, University of Tennessee Press, Knoxville, 1992. A történelmi háttérhez ld: URBÁN Aladár: *Az Amerikai Egyesült Államok*, IN: VADÁSZ Sándor (szerk.): *19. századi egyetemes történet*, Korona Kiadó, Budapest, 1998. 85-392.

ga londoni nagyköveteként dolgozta ki három kötetben politikai krédóját „*Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányainak védelme*” (Defence of the Constitutions of Government of the United States of America, 1787-1788) címmel. A többes szám használata azzal magyarázható, hogy az 1786 őszen elkezdett és 1787 végére befejezett munka még nem a Philadelphiában kidolgozott szövetségi alkotmány, hanem az egyes államok alaptörvényei kapcsán foglalja össze szerzőjének nézeteit. (Kétségtelen, Adams e művével az alkotmányozás folyamatát is befolyásolni akarta.) Az alábbiakban elsősorban e nagyszabású műve alapján próbáljuk meg rekonstruálni a helyes kormányzatról alkotott nézeteit.³

Néhány fontos gondolatot érdemes felidézni első jelentősebb elméleti munkájából is. 1776-ban publikálta a „*Gondolatok a kormányzatról*” című munkát, s ebben a legjobb kormányzati formának azt nevezte, amely leginkább segíti az erények felkarolását. A kormányzat célját, az utilitarista Benthamhez hasonlóan, a társadalom boldogságában látta, ennek mibenlétét azonban, konzervatív gondolkodóként, elsődlegesen nem az anyagi javak bőségében, és nem is a szabadságban, hanem az erényes életben jelölte meg. „*Az igazság felderítését szolgáló minden józan vizsgálódás, legyen bár ókori vagy modern, pogány vagy keresztény indíttatású, arra az eredményre jutott, hogy az ember boldogsága és méltósága egyaránt az erényben rejlik.*”⁴ Meg volt győződve arról, hogy a legtöbb kormányzati forma a félelmen alapul, ezt azonban az öntudatos amerikaiak számára nyilvánvalóan elfogadhatatlannak találta. Az erények kibontakoztatása szempontjából a legelőnyösebbnek a „*köztársaságelvű*” kormányzatot látta; szerinte a brit alkotmány is csak annyiban volt értékes, amennyiben magáévá tette azt az elvet, melyet ő a köztársasággal azonosított, nevezetesen azt, hogy a törvények, nem pedig az emberek uralkodnak.

A hatalomnak egy központban való összpontosulását azonban mindenképpen meg kell akadályozni! Adams írásainak is egyik sarkalatos pontja volt, a XVIII. században uralkodó politikai gondolkodással összhangban, a hatalommegosztás dilemmája. Már 1776-os művében megállapította: ha egyetlen választott testület kezében koncentrálódna a teljes hatalom, akkor az a „*saját érdekeinek megfelelő önkényes törvényeket hozhatna, a fennálló törvényeket saját érdekeinek megfelelően, önkényesen hajtaná végre, s minden vitát a maga javára döntene el*”.⁵

³ A több mint ezer oldalas teljes szöveg kiadása: ADAMS, John: *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America*, IN: ADAMS, Charles F (ed.): *The Works of John Adams*, Vols. IV-V-VI. Boston, 1851. Jó szöveggyűjtemény Adamshez: KOCH, Adrienne - PEDEN, William (eds): *The Selected Writings of John and John Quincy Adams*, A. A. Knopf, New York, 1946. Fontos részeket tartalmaz a Kirk szerkesztette konzervatív szöveggyűjtemény: KIRK, Russell: *The Portable Conservative Reader*, Penguin Books, New York - London, 1982. Ahol rendelkezésre áll, ott elsősorban a magyarul is közzétett szövegek kiadásokra támaszkodom.

⁴ ADAMS, John: *Gondolatok a kormányzatról*, IN: LÉVAI Csaba (szerk.): *Új rend egy új világban. Dokumentumok az amerikai politikai gondolkodás korai történetéhez*, Multiplex Media - Debrecen University Press, Debrecen, 1997. 26.

⁵ ADAMS: *Gondolatok*....IN: *Új világ*...29.

Az amerikai alkotmány(ok) védelmében írott híres művében jóval részletesebben is kifejti Adams a „*kiegyensúlyozott*”, vagyis a hatalmi ágakat elválasztó és egyensúlyban tartó kormányzat kívánatos működési mechanizmusát. Ürügként ehhez az a levél szolgált, amelyet a neves francia fiziokrata, Turgot küldött Burke egyik ellenfelének, Dr. Price-nak, s amelyben bírálta az amerikai alkotmányos berendezkedésének főbb elveit. Adams e művében a jeles francia gondolkodónak, Turgot-nak azzal a nézetével vitatkozik, miszerint egy arisztokrácia nélküli országban indokolatlan a kétkamarás törvényhozás. Turgot gondolatmenete szerint ugyanis a köztársaságoknak minden hatalmat egyetlen kézbe, a nemzetébe kell összpontosítaniuk, vagyis egykamarás törvényhozásra van szükségük.⁶ A francia gondolkodó azt állította, hogy az amerikaiak tévednek, ha úgy vélik, hogy a szabadság a törvényeknek való alárendeltségben rejlik. Adams ezzel nem értett egyet: terjedelmes munkájának egészén végighúzódik az a meggyőződés, hogy - Turgot felfogásával ellentétben - a törvények nélküli szabadság mit sem ér, sőt kifejezetten veszélyes. A francia államférfi azon feltevését is tévesnek látta Adams, hogy a „*haladás*” a centralizált és uniformizált állam kialakulásával kapcsolódik össze. Egyértelműen érzékeltette ezért, hogy a társadalmi és politikai berendezkedés sokszínűségének és komplexitásának a megőrzése korlátot állít az elnyomás útjába. Az amerikai kormányzat nagy erénye, hangsúlyozta a háromkötetes munka előszavában, hogy nem absztrakt koncepciókon, hanem a természet elvein nyugszik.

Kétségtelen, hogy a családi háttere, Új-Anglia puritanizmusa jelentős mértékben meghatározta Adams szemléletét. Aki államot akar alapítani, annak az emberi természet gyarlóságára kell alapoznia – ez volt a kiindulópontja az éreynykről és a romlottságról alkotott felfogásának logikus következményeként. Még a legjobbnak tekintett köztársasági berendezkedés lehetőségeit illetően sem táplált illúziókat. Az embereknek Isten előtti morális egyenlőségét nem vonta kétségbe, és a törvény előtti egyenlőség eszméjét is készséggel elfogadta, ebből azonban egyáltalán nem következett arra, hogy a társadalomban is mindenkinek azonos pozíciót kell elfoglalnia. „*Azt tanítani – fogalmazta meg egy levelében –, hogy mindenki azonos képességgel és tehetséggel születik, hogy mindenkinek azonos legyen a társadalmi befolyása, és a vagyona, és mindenki ugyanolyan előnyökkel induljon az életben, nos, ez olyan súlyos csalás, mint amelyet a szerzetesek, a druidák, a brahminok, a halhatatlan láma papjai vagy épp a francia forradalom úgynevezett filozófusai próbáltak elhiteni a hiszékeny emberekkel.*”⁷ Határozottan cáfolta ezért Turgot-nak azon állítását, miszerint a köztársaságoknak a polgárok egyenlőségének az elvére kell épülniük.

Hogy mi következett a számára mindebből? Az a meggyőződés, hogy a jól hallatszó szlogen, amely szerint „*a nép a legjobb őrzője saját szabadságainak*”,

⁶ ADAMS, Jonh: *Az Egyesült Államok alkotmányainak védelme*, IN: KONTLER László (szerk.): *Konzervativizmus, 1593-1872*. Szöveggyűjtemény, Osiris, Budapest, 2000. 151.

⁷ ADAMS, John: *On Natural Aristocracy*, IN: *The Portable Conservative...*69.

valójában egyáltalán nem állja meg a helyét. A dolog ugyanis egészen másként áll: a tömegek nem képesek politikai testületként cselekedni, sőt így gondolkodni sem tudnak. Így tehát „ők lehetnek a legrosszabb örök, sőt egyáltalán nem is azok”. Nem igazolható az a vélekedés sem, miszerint a „nép” sohasem kívánja mások javait elorozni. A konzervatívok „antropológiai realizmusát” vallva, s vállalva az ezzel járó népszerűtlenséget is, Adams kiemelte: „Noha elismerjük, hogy az emberi szívben van jóság... az embereknél általánosságban az önzés szenvedélye a legerősebb”. Ezért csak idő kérdése lenne, hogy a szegényebb többség mindenéből kiforgassa a jobb módú kisebbséget. A történelemben „megcáfolhatatlan bizonyítékokat találunk arra, hogy a nép, valahányszor nem állt ellenőrzés alatt, éppen oly igazságtalan, zsarnokoskodó, durva, barbár és kegyetlen volt, mint bármelyik korlátlan hatalommal rendelkező király vagy szenátus.”⁸ Vakság lenne ugyanis azt feltételezni, hogy a kormányzatot „nemzetek vagy nagy embertömegek minden befolyásolás nélküli önmegtartóztató életvezetésére lehet alapozni”. Nélkülözhetetlen követelmény tehát, hogy a tömegektől elválasszák a bírói és a végrehajtó hatalmat, és a törvényhozás területén is „a kevesek érettebb tanácsaival” mérsékeljék a sokaság befolyását.

Adams érinti – s bizonyos fokig meg is előlegezi – azt a dilemmát, amelyet a francia Tocqueville a „többség zsarnokságaként” azonosított „Az amerikai demokrácia” című híres művében. Talán különösen hangzik, fejt ki az amerikai államférfi, ha azt mondjuk, hogy a többség csupán egy klikk, pedig ha a többség megtagadja az egyenlő bánásmódot a kisebbséggel szemben, akkor bizony klikkként viselkedik, és igazságtalanul jár el.⁹ „A többség örökösen, egyetlen kivétel nélkül elnyomta a kisebbség jogait” – fogalmazódik meg a történelem tapasztalataiból levont komor következtetés. A tulajdon-féltő, s a természetes egyenlőtlenségeket elfogadó szemlélet szólal meg akkor, amikor Adams figyelmeztet: a gazdagok alkotta kisebbség is a néphez tartozik, s nekik ugyanolyan joguk van a nagy vagyonokhoz, amiként a szegényebbeknek a kisebbekhez. Ha a többség elnyomja őket, az éppoly bűnös dolog, mint ha ezt másokkal szemben követik el.¹⁰

Az elit védelmében

A konzervatív gondolkodásra általában jellemző a monarchikus berendezkedés pártolása; az amerikai hagyományokkal és sajátosságokkal függ össze, hogy Adams mégis fenntartásokat táplált a monarchiával szemben. Ez magyarázza, hogy az amerikai köztársaság védelmében írott nagyszabású munkájában hangsúlyozza: „a szabad kormányzat”, amely alatt ő a köztársasági formát értette, mindenképp előnyösebb a királyságnál.¹¹ Nem voltak illúziói a saját osz-

⁸ ADAMS: *Az Egyesült Államok alkotmányainak védelme...* 154.

⁹ Uo. 156-157.

¹⁰ Uo. 160.

¹¹ ADAMS: *The Prudent Constitutions...IN: The Portable Conservative...*55.

tályát illetően sem. A tömegek uralmával kapcsolatos konzervatív aggályok nem tompították el józanságát és éleslátását. Így azután készséggel elismerte: az önzés és a zsarnokság veszélye természetesen a társadalmat irányító elit részéről is fenyeget. Igaz, azt a véleményét sem rejtette véka alá, hogy az arisztokrácia klikk-szerű hatalomgyakorlása még mindig kisebb veszélyekkel jár, mintha minden hatalmat a nép által sűrűn újraválasztott gyűlésre bíznanak. „Az arisztokrácia....maga is csak egy klikk, részleges, magánérdekek képviselője. De sokkal kevésbé az, mint egy nép által évenként újraválasztott és minden hatalommal felruházott gyűlés volna, egy ilyen gyűlés ugyanis hamarabb és könnyebben fejlődik oligarchiává”.¹² De tárgyilagosan hozzáfűzi ehhez: a történelmi tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, még az örökletes arisztokráciák esetében sem sikerült soha az oligarchia kialakulását megakadályozni anélkül, hogy e célból szigorú szabályokat ne vezettek volna be. Művének két első kötetében ezért igen nyomatékosan hangsúlyozza azokat a veszélyeket, amelyeket a „vagyonos kevesek” jelentenek a kiegyensúlyozott kormányzat számára. Ez pedig, amiként erre életrajzírója, Ferling rámutat, ritkaságnak számított a 18. század politikai gondolkodásának „főszodrában”.¹³

De mit is értett az arisztokrácia alatt Adams? A kérdés annál is inkább indokolt, hiszen ezzel kapcsolatos koncepcióját igen gyakran félreértik. A kiindulópontja az volt, hogy egyetlen szervezett társadalom sem lehet meg arisztokrácia nélkül! E fogalom alatt azonban nem a feudális időszak elitjét értette, vagyis a születési arisztokráciát, hanem – a szó etimológiai jelentéséből következően – a „legjobbak uralmát”. Adams megközelítésében tehát nem születési, s nem is kizárólag vagyoni kritériumok tesznek valakit „aristokratává”, hanem a konzervatívok számára olyannyira fontos tekintély. Az tehát az arisztokrata, fogalmazza meg a John Taylorhoz írt egyik levelében, aki több, legalább két szavazattal rendelkezik, a saját magáéval, s egy olyan valakiéval, akit ő tudott befolyásolni.¹⁴ A „mesterséges arisztokráciával” (artificial aristocracy) szembeállított „természetes arisztokrácia” (natural aristocracy) minden társadalomban jelen van, még ha sokan szeretnék is kétségbe vonni a létét. „Vegyük az első száz embert, akivel találkozunk, és alakítsunk egy köztársaságot. Mindenkinek azonos mértékű szavazati joga lesz, ám ha megkezdődnek a tanácskozások és viták, azt fogjuk látni, hogy közülük huszonötön tehetségüknek és erényeiknek köszönhetően képesek lesznek ötven szavazatot megszerezni. A szó általam használt értelmében e huszonöt fő mindegyike arisztokrata.”¹⁵ Az arisztokrácia megszüntetésére irányuló törekvések tehát súlyos károkat okoznak; az elit léte így nem csak általános jelenség, hanem szükségszerű is.

Az emberi természettel kapcsolatban felettébb szkeptikus konzervatív gondolkodóként Adams nem bízott meg egyetlen társadalmi csoport józan önmér-

¹² ADAMS: *Az Egyesült Államok alkotmányainak védelme...* 156.

¹³ FERLING: 289.

¹⁴ ADAMS: *On Natural Aristocracy...* IN: *The Portable Conservative...* 67.

¹⁵ KOCH - PEDEN: *The Selected Writings...* 169.

sékletében sem, s ezért biztosra vette, hogy ha lehetőség kínálkozik, egyiküket sem fogja semmi sem visszatartani a hatalmi vágyak kiélésétől. Az egyetlen szóba kerülhető és bölcs megoldás ezért a hatalom korlátozása a hatalom megosztása által. Meggyőződése volt, hogy a hatalmat hatalommal, az érdeket érdekekkel kell szembeállítani. „*Ha létezik egyetlen igazság, amelyet le lehet vonni az egész történelemből – hangsúlyozza - akkor az a következő: a nép jogait és szabadságát, valamint az alkotmány demokratikus elemeit sohasem sikerült megőrizni... a végrehajtó és a törvényhozó hatalom elválasztása nélkül. Ha a végrehajtó hatalom egészét vagy annak tekintélyes részét meghagyják akár egy arisztokratikus, akár egy demokratikus gyűlés kezében, az oly szükségszerűen rontja meg a törvényhozást, ahogy a rozsdá kimarja a vasat...*”¹⁶

A hatalommegosztás elvének a kimondása természetesen még nem ad választ arra a kérdésre, hogy konkrétan miként is osszák meg a hatalmat az amerikai feltételek között. Abban biztos volt Adams, hogy a hatalmi posztokat betöltő személyek gyakori váltogatása önmagában nem elégséges megoldás. Az egyetlen lehetőség: „*elvenni ezt a hatalmat úgy, hogy korlátozzuk a kormányzó önző mohóságát a szenátuséval és a képviselőházával; a szenátusét a kormányzóéval és s a képviselőházával, a képviselőházét pedig a kormányzóéval és a szenátuséval*”.¹⁷ A képviselőháznak – s ez változást jelent az 1776-os művében kifejtett álláspontjához képest - kizárólag a „*köznép*” (commoners) kell lennie, míg a kétkamarás törvényhozás másik eleme, a szenátus a jómódúaké és a művelteké lenne. Fontos érdek fűződik ugyanis ahhoz, hogy a legbefolyásosabb emberek ne tudják közvetlenül is az irányításuk alá vonni a „*köznép*” képviselőjét. A rendszer működésének kulcsa – Adams szóhasználatában a „*lényege*” (essence) – a harmadik tényező, az erős végrehajtó hatalom: egyedül ez tudja fenntartani a két kamara közötti egyensúlyt, s ezáltal azt megakadályozni, hogy bármelyik osztály zsarnoki jellegű hatalomra tegyen szert. Adams megközelítésében a végrehajtó hatalomra hárult tehát az a feladat, hogy a társadalmat megvédje a két kamara, illetve a mögöttük álló erők akármelyikének a túlzott befolyásától.

Adams koncepcióját alaposan végiggondolva egyértelműen megfogalmazhatjuk: ő a hatalom megosztása alatt elsősorban a „*vegyes kormányzatnak*” azon klasszikus felfogását értette, amely az eltérő és méltányolandó érdekek alapján igényelte a hatalom megosztását. Figyelmének a középpontjában a tár-

¹⁶ Adamsnek ez a gyakran idézett megállapítása magyarul is olvasható a Lévai Csaba szerkesztette, a szóban forgó munka címét Kontler Lászlótól eltérő fordításban közlő szöveggyűjteményben: ADAMS, John: *Az Amerikai Egyesült Államok egyes állami alkotmányainak védelmében*, IN: *Új rend...* 43. („*If there is one certain truth to be collected from the history of all ages, it is this; that the people's rights and liberties, and the democratical mixture in a constitution, can never be preserved without a strong executive, or, in other words, without separating the executive from the legislative power. If the executive power, or any considerable part of it is left in the hands either of an aristocratical or democratical assembly, it will corrupt the legislature as necessarily as rust corrupts iron...*”)

¹⁷ ADAMS: *Az Egyesült Államok alkotmányainak védelme...* 155.

sadalom vertikális tagolódása állt, s nem a hatalom funkcionális szempontok szerinti megosztása. Ez utóbbi felfogás szerint, amely sokkal közelebb áll a modern alkotmányjogi gondolkodáshoz, a különböző kormányzati ágazatok nem a különböző társadalmi osztályok vagy csoportok érdekeinek a képviselői, hanem a politikai közösség egészének a különböző feladatait végzik el. Gordon Wood 2006-os könyvében ezért azzal a bírálattal illette Adamst, hogy rabja maradt annak az államtani koncepciónak, amely szerint az a jó kormányzati (képviseleti) rendszer, amely tükrözi a fontosabb társadalmi csoportokat.¹⁸ S e véleményben sok igazság van: a jeles gondolkodó valóban azt a felfogást képviselte, amit a modern politológiai szakirodalom „*deskriptív reprezentációnak*” vagy „*tükrözés-elméletnek*” nevez, s amely egy sajátos szociológiai determinizmusra épít: arra, hogy az azonos szociális háttér azonos véleményt is fog eredményezni.¹⁹ E megközelítés természetesen bírálható, ám valójában Adams nem gondolkodott determinista módon, statikusan a rendszer működéséről. A politikai cselekvések magyarázatát sem kívánta automatikusan levezetni a társadalmi jellemzőkből - csak igyekezett a politika társadalmi oldalát is figyelembe venni. (Ami viszont sok jogásznak elkerülte a figyelmét...)

Érdemes utalni arra, hogy szemléletében az amerikai alkotmányos berendezkedés védelmében írott munka igen sok hasonlóságot mutat a kortárs Edmund Burke nézeteivel.²⁰ Közös kiindulópontjuk volt, hogy a gyakorlati tapasztalatok többet érnek az absztrakt elméleteknél: sem Adams, sem Burke nem osztotta a felvilágosodás filozófusainak az emberi természetről alkotott idealizált képét. Mindkettlen a „*kiegyensúlyozott*”, de az emberek közötti különbségeket józanul tudomásul vevő kormányzati rendszer hívei voltak. A társadalmi egyenlőség követelésének eszméje mindkettőjüktől távol állt. Számottevő különbség két kérdésben mutatkozott közöttük: egyrészt abban, hogy Burke-vel ellentétben Adams nem volt híve az államegyház intézményének, másrészt pedig abban, hogy míg Burke az örökletes monarchiát támogatta, Adams a köztársasági formát tartotta jobbnak. Ezt az álláspontját azonban később átgondolta.

A királyság előnyei

A királyság ügyében ugyanis idővel módosult a véleménye. Montesquieu úgy vélte, hogy köztársaság csak ott lehet, ahol az emberek erényesek, s az amerikaiak erényeiben „*A föderalista*” cikkeinek írásakor – valamelyest - még Hamilton és Madison is bízott. Adams viszont az évek múlásával egyre komo-

¹⁸ WOOD, Gordon S.: *Revolutionary Characters: What Made the Founders Different*, Penguin Press, New York, 2006. 173-201.

¹⁹ V.ö.: KÖRÖSÉNYI András: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*, L'Harmattan, Budapest, 2005. 164-174. („*A reprezentáció akkor valósul meg, ha a képviselő(k) jellemzői megegyeznek a képviselt(ek) jellemzőivel.*” KÖRÖSÉNYI: 168.)

²⁰ Adams és Burke nézeteinek összevetéséhez: RIPLEY, B. Randall: *Adams, Burke and Eighteenth-Century Conservatism*, Political Science Quarterly, Vol. 80, No. 2 (Jun. 1965), 216-235.

rabb véleményt alkotott honfitársairól, s általában az emberi természetről. Erősödő pesszimizmusának a hátterét kutatva nem feledkezhetünk meg a franciaországi események drámai fejleményeiről: ezek az Újvilágban sem maradtak visszhangtalanok. Ráadásul magukban az észak-amerikai államokban is jelentősen megerősödtek a radikális körök, és helyenként zavargásokra, fosztogatásokra is sor került. Késői írásainak érvelésében ezért még nagyobb hangsúlyt kaptak a tömegek radikalizálódásával kapcsolatos aggályok, s háttérbe szorultak azok a veszélyek, amelyek az arisztokrata elit tevékenységéből származhatnak.

Jól érzékelhető a hangsúlyok módosulása Adams utolsó jelentősebb teoretikus munkájában, azokban az esszéekben, amelyeket az 1790-es években adott közre „*Értekezések Daviláról*” (Discourses on Davila) címmel. (Az eredetileg folyóiratban publikált tanulmányok önálló könyvként csak 1805-ben jelentek meg.) Sok tekintetben ez „*főműve*” folytatásának is tekinthető, hiszen ebben is a hatalom megosztása mellett, és a „*törvényhozás egységessége*” ellen érvel, néhány kérdésben azonban módosult az álláspontja.

Vitapartnerként ezúttal a neves francia filozófust, Condorcet-t választotta, aki mesteréhez, Turgot-hoz hasonló szellemben bírálta az amerikai alkotmányos berendezkedést „*Egy New Haven-i polgár négy levele a törvényhozás egységességéről*” című írásában. Mint ismeretes, Condorcet mélyen hitt az emberek jellemének, és következésképp, a társadalomnak a tökéletesíthetőségében. Mi sem állt távolabb Adams felfogásától! Saját meggyőződését e kérdésben így fogalmazta meg: „*az ember tökéletesíthetősége csak emberi és földi tökéletesíthetőség. Amíg világ a világ, az ember a hidegben megfagy, a tűztől megperzselődik, a betegség s a bűn elemészi, a halál elborzasztja. Az emberi tettek legfőbb mozgatórugója az önfenntartás mellett örökké a vetélkedés lesz...*”²¹

E gondolatmeneten haladva Adams így arra a következtetésre jut, hogy az emberben „*egyetlen vágy sem olyan általános, mint a megbecsülés utáni*”. Ez a vágy azonban nem párosul az érdemek utáni vágygal: az emberek zöme nem a valódi érdemekkel törődik, hanem sokkal inkább azzal, hogy kivívja a többiek elismerését („*passion for distinction*”). Ez az ambíció dicséretes cselekedeteket eredményezhet, azonban igen könnyen a társadalom rendjének aláásásához, sőt akár anarchikus állapotok kialakulásához vezethet. A jó kormányzatnak tehát az a feladata, hogy korlátokat állítson ezen ambíció elé: teremtsen meg a feltételeket az emberek jó tulajdonságainak a kibontakoztatásához, közben pedig korlátozza gyarló természetük érvényre jutását. Adams szavaival: „*a vetélkedés veszedelmes törtetéssé, túlzott versengéssé, pusztító klikkharccá, lázadássá, véres polgárháborúvá*” fajlását.²² Ennek érdekében pedig még annál is több „*féket*” kell beépíteni az alkotmányba, mint amennyi a Philadelphiában kidolgozott változatba bekerült.

Formálisan az esszék a Medici Katalin apródjaként Franciaországba került Caterino Davilának a franciaországi vallásháborúk történetét feldolgozó mun-

²¹ ADAMS, John: *Értekezések Daviláról*, IN: *Konzervativizmus...179-180.*

²² ADAMS: 180.

káját kommentálják, s igen egyértelműen aktualizálják a tanulságokat. Adams nem rejtette véka alá, hogy nemcsak a 16. századbéli események és a 18. század végének a történései között lát markáns párhuzamokat, hanem attól tart, hogy – megfelelő óvintézkedések hiányában – az emberi természet gyarlóságai az Egyesült Államokban is hasonló tragikus következményekhez vezethetnek. Az a figyelmeztetés tehát, melyet formailag a franciákhoz intézett, honfitársainak is szólt: „*Franciák! Térjetez végre magatokhoz! Lássátok be, milyen az emberi természet, s legyetek bölcsek és nagylelkűek...Gondoljátok meg, hogy a kormányzás célja korlátokat szabni a szenvedélyeknek, melyeket a természet nem korlátozott; és segédkezet nyújtani az értelemnek, a lelkiismeretnek és az igazságosságnak az érdekek szabályozásában, melyek nélkül igazságtalanok és szabályozhatatlanok lennének*”.²³

Milyen intézkedéseket ajánlott a veszélyek csökkentése érdekében? Kortársait meglepve annak mérlegelését is, hogy hosszabb távon nem kellene-e Amerikában is kialakítani a monarchia intézményét. Ez, mint láttuk, szakítást jelentett Adams korábbi meggyőződésével. Igaz, a kiegyensúlyozott kormányzat elve, a hatalom megosztása mellett továbbra is kitartott, és azt sem követelte, hogy a „*természetes arisztokráciát*” örökletes arisztokrácia váltsa fel, de úgy ítélte meg, hogy a királyság rendszere „*kevesebb bajjal*” jár, mint amikor a köztársaság elnökét a közvéleményt megosztó és intrikákkal teli kampányok révén választják meg. (Ebben nyilvánvalóan saját személyes frusztrációi is benne voltak.) A „*monarchikus*” elemnek a vegyes kormányzaton belüli erősítését a történelmi körülményekre tekintettel is indokoltnak tartotta. Felfogásának módosulása számos kortársának a bírálatát is kiváltotta. Madison például azt írta egy barátjának, hogy Adamsnek mind több nehézséggel kell szembenéznie a republikánusok körében „*megbocsáthatatlan*” nézetei miatt.²⁴

Számos konzervatív gondolkodóhoz hasonlóan azonban Adams nem a népszerűséget tartotta a legfontosabbnak. „*Mindenkinek megadni a maga jogát – ez az arany szabály, a legtöbb, ami az egyenlőség tekintetében támogatható vagy védhető észszerűen...Az alkotmányok védelméről írott munkám és az „Értekezések Daviláról” roppant mértékben népszerűtlenné tettek engem....A demokratikus elvek védelme és a francia forradalomról alkotott rendíthetetlenül kedvező véleménye viszont biztosította az Ön határtalan népszerűségének az alapjait...*” – írta időskorában politikai ellenfelének és személyes barátjának, Thomas Jeffersonnak.²⁵ Pedig Adams sem volt a szabadság ellenfele, csak felismerte: a szabadságot úgy lehet kivívni és megőrizni, ha olyannak vesszük az embereket, amilyenek, s nem olyannak, mint amilyenek szeretnénk őket látni...

²³ ADAMS: 177.

²⁴ Madisont idézi FERLING: 309. Tegyük hozzá: Adams nem sürgette a monarchia bevezetését, csak elvi előnyeire utalt, s magánemberként idős korában meg volt győződve arról, hogy végül is „*ott fogunk kikötni*”. FERLING: 309.

²⁵ A levelet közli: RUSSEL, Kirk: *The Conservative Mind*, Vol I-II, Regnery Co. Chicago, 1953, Vol. I. 62.

